

УДК 657.44
JEL M41

ОЦІНКА НЕОБОРОТНИХ ОПЕРАЦІЙНИХ АКТИВІВ ЗА СПРАВЕДЛИВОЮ ВАРТІСТЮ

Г. Нашкерська, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-0461-2920

Львівський національний університет імені Івана Франка

<https://doi.org/10.31734/economics2022.29.032>

Нашкерська Г. Оцінка необоротних операційних активів за справедливою вартістю

У статті визначені переваги та недоліки оцінки за справедливою вартістю довгострокових операційних активів для відображення у фінансовій звітності. До довгострокових операційних активів сільськогосподарських підприємств відносять основні засоби, інвестиційну нерухомість, нематеріальні активи і біологічні активи. Їхня частка є суттєвою в структурі довгострокових активів сільськогосподарських підприємств, проте більшість сучасних досліджень зосереджена на оцінці біологічних активів.

Справедлива вартість може застосовуватися для оцінки цих активів на дату балансу з використанням різних моделей. За моделлю справедливої вартості актив обліковується на балансі за справедливою вартістю з відображенням періодичних коригувань, які визнаються у складі доходів або витрат. Застосування моделі переоцінки, яку використовують українські підприємства, передбачає відображення активу в балансі за переоціненою вартістю, тобто за справедливою вартістю на дату переоцінки за вирахуванням будь-якої подальшої амортизації та збитків від знецінення з урахуванням періодичних змін справедливої вартості, які визнаються в іншому сукупному доході та у капіталі в дооцінках, відображеному у складі власного капіталу.

Визначений перелік операцій з довгостроковими операційними активами сільськогосподарських підприємств, для яких оцінка справедливої вартості є обов'язковою за вимогами законодавства.

З'ясовано, що для оцінки справедливої вартості необоротних операційних активів використовуються закриті вхідні дані підприємств, оскільки доступні відкриті дані про ціни продажу ідентичних або подібних активів на дату оцінки переважно недоступні. Тому неможливість перевірки обмежує корисність інформації про оцінку справедливої вартості.

Обгрунтовано, що фінансові активи та довгострокові операційні активи відрізняються за своєю природою, оскільки при їхній взаємодії виникає синергія, причому синергія може виникати між об'єктами основних засобів та нематеріальними активами, тоді як така взаємодія не характерна для фінансових активів. Наявність синергії зумовлює відмінність між сумою справедливої вартості відокремлених активів та їх групи, що генерує грошовий потік. Через вказані обмеження справедлива вартість довгострокових операційних активів (за винятком довгострокових біологічних активів) не використовується сільськогосподарськими підприємствами як основний метод оцінки на добровільних засадах, незважаючи на свої концептуальні переваги.

Ключові слова: справедлива вартість, оцінка, довгострокові операційні активи, модель переоцінки, корисність інформації, правдиве подання.

Nashkerska H. Fair value measurement for fixed operating assets

The article supplies a review of the disadvantages on the benefits of fair value measurement of fixed operating assets for financial reporting. The fixed operating assets include capital non-financial assets such as property, plant and equipment, investment property, biological assets, and intangible assets – asset classes that agricultural enterprises typically use in their operation. Although being economically material, these assets have been sidelined in the current fair value debate that largely centers biological assets on agricultural enterprises. The value can apply to the subsequent measurement of these assets in two different models: under the fair value model, the asset is carried on the balance sheet at fair value, with periodic fair value changes recognized in profit or loss; under the revaluation model, which is used by Ukrainian enterprises, the asset is carried on the balance sheet at a revalued amount, the fair value at the date of the revaluation less any subsequent depreciation and impairment losses, with periodic fair value changes recognized in other comprehensive income and accumulated in a revaluation reserve within equity.

The list of transactions with fixed operating assets of agricultural enterprises, for which fair value measurement is required according to the requirements of the law, is defined.

It is substantiated that unobservable inputs shall be used to measure fair value of non-current operating assets enterprises as quoted market prices of an identical or a similar asset are usually not observing at the measurement date. The potential lack of verifiability limits usefulness of the fair value measurement.

Financial assets and others fixed operating assets differ in nature, with synergies potentially existing among items of property, plant and equipment and intangible assets, whereas such combinatory effects are unlikely to arise among

financial assets. The presence of synergies raises the question whether the sum of fair values of individual operating assets appropriately represents the aggregate value of the operations they constitute. Therefore, despite its conceptual advantages, fair value is unlikely to become the primary valuation method for the fixed operational assets (except for the fixed biological assets) in agricultural enterprises on a voluntary basis.

Key words: fair value, measure, fixed operating assets, revaluation model, information utility, faithful representation.

Постановка проблеми. Значне поширення застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) у багатьох країнах світу все частіше потребує оцінювання активів і зобов'язань підприємств за справедливою вартістю, яка забезпечує адаптацію фінансової звітності до інформаційних потреб інвесторів та кредиторів, збільшуючи її корисність при прийнятті рішень. Справедлива вартість надає відповідну інформацію, оскільки вона відображає поточні економічні умови щодо економічних ресурсів, тобто умови, за яких користувачі фінансової звітності прийматимуть свої рішення, та зменшує інформаційну асиметрію між інвесторами, кредиторами та менеджерами. Унаслідок цього здійснені інвестиції оцінюються з погляду ринку, а не за внеском у господарську діяльність підприємства, а фінансові результати визначаються як похідна від зміни справедливої вартості активів і зобов'язань, відображених на балансі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних і практичних аспектів оцінювання за справедливою вартістю необоротних активів сільськогосподарських підприємств здійснювала низка вчених, зокрема О. А. Арутюнова [10], Ю. С. Бендас [10], В. М. Жук [1], В. О. Коритний [8], В. Б. Моссаковський [8], Н. В. Овчарова [9], К. А. Пилипенко [10] та ін. Спільним у працях більшості авторів є визнання доречності оцінювання довгострокових біологічних активів за справедливою вартістю. Визначаючи переваги цього методу оцінки, науковці проводять критичний аналіз нормативного регулювання, теоретичних засад, організаційних та практичних аспектів оцінювання довгострокових біологічних активів за справедливою вартістю за вимогами НП(С)БО 30 «Біологічні активи» та МСБО 41 «Сільське господарство».

Автори К. А. Пилипенко, Ю. С. Бендас, О. А. Арутюнова акцентують увагу на важливості оцінки довгострокових біологічних активів рослинництва і тваринництва за справедливою вартістю через безпосередній вплив на актив балансу і показники фінансового стану [10], проводять порівняльний аналіз переваг і недоліків методів оцінювання за справедливою вартістю за НП(С)БО

30 «Біологічні активи» та МСБО 41 «Сільське господарство». Натомість В. М. Жук вважає суттєвішим вплив оцінки за справедливою вартістю на фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств [1].

Більш фундаментальне дослідження проводить Н. В. Овчарова, розглядаючи додатково до наведених стандартів умови використання при оцінці довгострокових біологічних активів рекомендацій МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» [7]. Зокрема, нею визначені умови їхньої оцінки за відсутності активного ринку ідентичних активів [9]. Водночас В. Б. Моссаковський та В. О. Коритний дотримуються більш консервативного погляду, стверджуючи, що довгострокові біологічні активи повинні відображатись за історичною собівартістю, за винятком випадків встановлення урядом граничних цін на окремі види сільськогосподарської продукції [8].

У проаналізованих та інших доступних публікаціях з проблем оцінювання довгострокових активів сільськогосподарських підприємств не розглядаються питання визначення справедливої вартості інших довгострокових активів, зокрема будівель і споруд (включаючи інвестиційну нерухомість), машин і обладнання, нематеріальних активів, які становлять значну частку в структурі необоротних активів і суттєво впливають на фінансовий стан і результати діяльності, що зумовлює необхідність подальших досліджень в означеному напрямі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження нормативного регулювання, теоретичних та практичних засад оцінки за справедливою вартістю необоротних операційних активів для забезпечення корисності та правдивого подання інформації у фінансовій звітності українських сільськогосподарських підприємств, які застосовують МСФЗ.

Виклад основного матеріалу. Активи, які утримуються і використовуються підприємством протягом тривалого періоду, зазнають більших коливань вартості не тільки з огляду на умови використання, а й під впливом змін зовнішнього середовища – фінансових, технологічних і ринко-

вих. Тому з метою оцінки за справедливою вартістю всі активи підприємств доцільно поділити на дві не пов'язані між собою групи: фінансові (утримуються для отримання вигоди) і операційні (використовуються для забезпечення діяльності), оскільки регламентування змін їхньої вартості визначається різними бухгалтерськими стандартами.

Для інвестицій у фінансові активи визначення справедливої вартості доступне шляхом спостереження за котируваннями акцій і облігацій на фондових біржах. Оцінювання за справедливою вартістю довгострокових операційних активів можливе тільки за наявності активного ринку продажу ідентичних або подібних одиниць. Труднощі оцінки необоротних активів, які використовуються в діяльності підприємств, часто пов'язані з відсутністю доступних цін за здійсненими операціями продажу [13, с. 325]. Ще однією проблемою оцінювання таких активів є те, що справедлива вартість буде гіпотетичною ціною продажу необоротних активів на гіпотетичному ринку і не відображає вартості їхнього використання підприємством, що не дає змоги контролювати безпосередньо процес створення вартості та суперечить стабільності продуктивної діяльності і є досить серйозною проблемою для інвестицій у реальну економіку, які вимагають часу, щоб отримати результати [14, с. 1142]. Крім того, через відсутність ринкових даних про ціни торгів окремих видів активів обґрунтованість оцінювання за справедливою вартістю не може бути перевірена і є питанням судження керівництва [14, с. 1143].

Довгострокові операційні активи, до яких належать основні засоби, інвестиційна нерухо-

мість, нематеріальні активи та довгострокові біологічні активи, визнають і оцінюють за вимогами відповідних МСБО (16 «Основні засоби» [3], 38 «Нематеріальні активи» [4], 40 «Інвестиційна нерухомість» [5], 41 «Сільське господарство» [6]). Незважаючи на окремі відмінності та специфіку оцінювання груп об'єктів за наведеними стандартами, для всіх концептуально можна визначити такі два підходи до оцінки, як історична собівартість за вирахуванням витрат на амортизацію і втрат від зменшення корисності та поточна вартість. За вимогами цих стандартів підприємство здебільшого може робити самостійний вибір між базами оцінок, тобто відображати довгострокові активи за історичною собівартістю з коригуваннями або за поточною (справедливою) вартістю [3–6].

Рішення про оцінку необоротних операційних активів підприємства здебільшого приймають самостійно при значному відхиленні залишкової вартості об'єктів від справедливої з використанням підходів до оцінки, визначених МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» [7]. Винятками є обов'язкове оцінювання за справедливою вартістю інвестиційної нерухомості [5] та довгострокових біологічних активів [6].

Вимогами МСФЗ визначені рекомендації з оцінювання необоротних операційних активів за справедливою вартістю із застосуванням різних моделей оцінки (табл. 1).

За моделями переоцінки і справедливої вартості необоротні операційні активи відображаються в балансі за справедливою або переоціненою вартістю з урахуванням коригувань на амортизацію та/або зниження корисності.

Таблиця 1

Відображення у фінансовій звітності справедливої вартості необоротних операційних активів із використанням різних моделей оцінки

Модель оцінки	Відображення у балансі	Відображення у звіті про фінансові результати	Види необоротних активів
Модель переоцінки	За переоціненою (справедливою) вартістю за вирахуванням амортизації та втрат від зменшення корисності із визнанням капіталу в дооцінках	Суми нарахованої амортизації та визнаних втрат від зменшення корисності визнаються у складі витрат. Суму дооцінки та її збільшення (зменшення) відображають у складі сукупного доходу	Основні засоби Нематеріальні активи Довгострокові біологічні активи Інвестиційна нерухомість
Модель справедливої вартості	За справедливою вартістю з урахуванням змін	Зміни справедливої вартості визнаються у складі доходів/витрат	Довгострокові біологічні активи

Джерело: складено авторкою за [3; 4; 5–7]

Оновленою у 2018 році Концептуальною основою фінансової звітності визначено, що, на відміну від поточної вартості, історична собівартість активу формується виходячи з ціни операції чи іншої події, яка зумовила його визнання [2]. Історична собівартість необоротних операційних активів у процесі використання коригується для відображення амортизації та зменшення корисності. Справедлива вартість надає інформацію про активи в грошовому вираженні з урахуванням умов на дату оцінки і жодними чином не пов'язана з раніше здійсненими витратами на придбання [2].

Справедлива вартість – це ціна, яку було б одержано в разі продажу активу чи сплачено за передання зобов'язання у звичайній операції між учасниками ринку станом на дату оцінки [7].

МСБО 13 «Оцінка справедливої вартості» визначає три рівні ієрархії справедливої вартості, які забезпечують отримання вхідної інформації для проведення оцінки. Найвищий рівень довіри визначено для цін котирування на активних ринках на ідентичні активи, що вільно обертаються на фондових біржах. Другий рівень ієрархії передбачає можливість спостереження за цінами на подібні активи і вважається менш надійним джерелом інформації для оцінки активів. Найменш надійним джерелом інформації для оцінювання вважається третій рівень вхідних даних, який передбачає використання підприємством внутрішньої інформації, що є недоступною для зовнішніх користувачів і є основою для оцінки необоротних активів [7].

Незважаючи на відсутність доступної ринкової інформації про ринкові котирування для ідентичних активів рівня 3, МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» визначає незмінність орієнтації мети оцінки справедливої вартості на ринкову позицію учасника ринку. Тобто закриті вхідні дані, які використовують підприємства для визначення справедливої вартості, мають відображати припущення, які використовували б учасники ринку, встановлюючи ціну на актив [7]. Таким чином, справедлива вартість необоротних операційних активів є їхньою ринковою вартістю, яка формується виходячи з гіпотези про існування ринку ідентичного або подібного активу, на якому цей актив міг би бути реалізований, незважаючи на відсутність намірів підприємства здійснювати його продаж.

Враховуючи те, що оцінка необоротних операційних активів за справедливою вартістю базується на закритих вхідних даних підприємства, можливість перевірки її достовірності для зовнішніх користувачів є обмеженою [15, с. 140].

Унаслідок цього корисність інформації про вартість таких активів може бути зниженою для зовнішніх користувачів через обмеження щодо правдивого подання.

Додатковими аргументами недостатнього поширення застосування справедливої вартості для оцінки довгострокових операційних активів є їхня орієнтація на використання, а не на продаж. Зазвичай такі активи, зокрема основні засоби, не використовуються відокремлено, а взаємодіють між собою в технологічних процесах діяльності, часто разом із нематеріальними активами, що зумовлює виникнення синергії, тому на практиці досить складно визначити внесок окремого об'єкта в грошовий потік, що генерується групою активів, що не властиво для фінансових активів. Для проведення оцінки необоротних операційних активів, згідно з вимогами українського законодавства, необхідно обов'язково залучати незалежного оцінювача [11], вартість послуг якого є досить високою, тому підприємства здійснюють значні витрати на проведення оцінки. Винятком є довгострокові біологічні активи, оцінку яких підприємство може здійснити самостійно.

Вагомими причинами зниження зацікавлення підприємств до оцінки необоротних операційних активів за справедливою вартістю є необхідність проведення коригувань у балансі, відображення в окремих випадках результатів переоцінки у звіті про фінансові результати. Зокрема, доходи або витрати внаслідок переоцінки необоротних активів виникають у випадках, якщо дооцінка не була першою переоцінкою об'єкта або сума наступної оцінки перевищує вартість раніше проведеної дооцінки [4].

Серед переваг добровільної оцінки необоротних операційних активів за справедливою вартістю автори виділяють збільшення розміру чистих активів і власного капіталу, покращання фінансового стану підприємства, збільшення довіри інвесторів і кредиторів [12, с. 744–746], зменшення витрат на залучення позикового капіталу [12, с. 748–757].

Українськими підприємствами оцінка активів за справедливою вартістю здебільшого здійснюється у випадках, визначених вимогами чинного законодавства (табл. 2).

Проведений огляд нормативного законодавства засвідчує, що в практиці діяльності українських підприємств існує значна кількість операцій та подій, що зумовлюють необхідність обов'язкової оцінки необоротних операційних активів за справедливою вартістю (див. табл. 2). Проте Законом України «Про оцінку майна, май-

нових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» встановлено обмеження на самостійну оцінку за справедливою вартістю всіх необоротних операційних активів [11], за винятком довгострокових біологічних активів, які сільськогосподарське підприємство може оцінювати за рекомендаціями МСБО 41 [6]. Вказане обмеження не

дає підприємствам змоги застосовувати для їхньої оцінки МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості», що не дозволяє застосовувати модель справедливої вартості, визначати справедливу вартість груп активів, що взаємодіють між собою в процесі діяльності, а також здійснювати оцінку одиниці, що генерує грошовий потік [7].

Таблиця 2

Оцінка за справедливою вартістю необоротних операційних активів сільськогосподарськими підприємствами

Група активів	Перелік операцій	Нормативні документи
Інвестиційна нерухомість	Визнання на дату балансу Утримання за договором оренди Визначення втрат при списанні Розкриття інформації про справедливу вартість у примітках (при виборі моделі собівартості) Продаж об'єктів	МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість», МСФЗ 16 «Оренда», Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»
Основні засоби, нематеріальні активи	Безоплатне отримання Негрошовий обмін Внесок у статутний капітал Передача об'єктів у фінансову оренду Передача у заставу Продаж об'єктів	МСБО 16 «Основні засоби», МСФЗ 16 «Оренда», МСБО 38 «Нематеріальні активи», Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»
Довгострокові біологічні активи	На дату первісного визнання На дату балансу На дату вибуття (продажу)	МСБО 41 «Сільське господарство», МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості»

Джерело: складено авторкою за [3–7; 11]

Висновки. Оцінка необоротних операційних активів за справедливою вартістю забезпечує адаптацію фінансової звітності сільськогосподарських підприємств до потреб зовнішніх користувачів та знижує інформаційну асиметрію між інвесторами, кредиторами та менеджерами.

Модель справедливої вартості може використовуватись сільськогосподарськими підприємствами тільки для оцінки довгострокових біологічних активів.

Застосування моделі переоцінки із залученням зовнішнього оцінювача спричинює збільшення витрат підприємств на визначення справедливої вартості основних засобів, нематеріальних активів та інвестиційної нерухомості і знижує її якість. Оцінювачами не враховуються взаємозв'язки між об'єктами необоротних операційних активів, що виникають у процесі діяльності і породжують ефект синергії, формуючи невідповідність між оцінкою групи, що генерує грошовий потік, та окремими її складовими. Це є перешко-

дою дотримання повною мірою якісних характеристик корисності та правдивого подання інформації для інвесторів і кредиторів у фінансовій звітності сільськогосподарських підприємств.

Бібліографічний список

1. Жук В. М. Методологічний супровід застосування П(С)БО 30 «Біологічні активи». *Фінанси, облік і аудит*. 2007. Ч. 1. С. 75–84.
2. Концептуальна основа фінансової звітності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (дата звернення: 04.09.2022).
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014#top (дата звернення: 04.09.2022).
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#top (дата звернення: 04.07.2022).
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 40 «Інвестиційна нерухомість». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_026 (дата звернення: 04.08.2022).

6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 «Сільське господарство». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_027 (дата звернення: 04.09.2022).

7. Міжнародний стандарт фінансової звітності 13 «Оцінка справедливої вартості». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_068#n2 (дата звернення: 14.09.2022).

8. Моссаковський В. Б., Коритний В. О. Облік довгострокових біологічних активів. *Облік і фінанси*. 2015. № 1. С. 31–36.

9. Овчарова Н. В. Оцінка біологічних активів: проблеми методики та організації. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 411–417.

10. Пилипенко К. А., Бендас Ю. С., Арутюнова О. А. Оцінка та визнання довгострокових біологічних активів у вітчизняній та міжнародній практиці. *Агросвіт*. 2019. № 12. С. 53–59.

11. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні. Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14> (дата звернення: 12.08.2022).

12. Christensen H. B., Nikolaev V. V. Does fair value accounting for non-financial assets pass the market test? *Review of Accounting Studies*. 2013. No 18 (3). P. 734–775.

13. Hitz J. The decision usefulness of fair value accounting – a theoretical perspective. *European Accounting Review*. 2007. No 16 (2). P. 323–362.

14. Muller K. A., Riedl E. J., Sellhorn T. Mandatory fair value accounting and information asymmetry: Evidence from the European Real Estate Industry. *Management Science*. 2011. No 57 (6). P. 1138–1153.

15. Whittington G. Fair value and the IASB/FASB conceptual framework project: An alternative view. *Abacus*. 2008. No 44 (2). P. 139–168.

Стаття надійшла 07.10.2022